

SIGNOVANÁ, DATOVANÁ, NÁPISOVÁ A ZDOBENÁ KERAMICKÁ STŘEŠNÍ KRYTINA Z 18. AŽ POČÁTKU 20. STOLETÍ NA PÍSECKU

Jiří Fröhlich

K prvnímu použití keramické střešní krytiny došlo kolem roku 800 př. n. l. na řeckém území. Zdokonalili ji Římané a z jejich prostředí se rozšířila téměř po celé Evropě (*Krajíc 2008, 8*). Na Písecku je nejstarší výroba keramické krytiny – prejzů a tašek – doložena ve 13. století v cihelně milevského premonstrátského kláštera (*Drda 1983*). Z archeologických výzkumů v Písku jsou známy dva druhy středověké střešní krytiny, prejzy a břidlice (*Fröhlich 1997, 139*). Nejstarší je datována do 15. století, ale lze předpokládat, že nespálnou krytinou byly pokryty střechy hradu, farního kostela a kláštera již ve 13. století. Od 18. století jsou ve městě a od počátku 19. století i v okolních vesnicích doloženy signované, datované, nápisové a zdobené prejzy a tašky, v německém prostředí označované *Feierabendziegel*, které jsou námětem tohoto článku.¹

PÍSEK A PÍSECKO

Ve sbírce Prácheňského muzea v Písku je uložen soubor keramické střešní krytiny z 18. a první poloviny 19. století, do jejíhož povrchu výrobce před vypálením vyryl signaturu, vřočení, stylizovanou výzdobu a případně i krátký text.² Pokud se v evidenci dochovala její lokalizace, tak pochází z města Písku. Starší jsou čtyři prejzy z let 1724–1834.³ Osm tašek segmentově ukončených ve tvaru bobřího ocasu, tzv. bobrovek, bylo vyrobeno cihláři v období 1818–1848.⁴

Prejzy dosahují délky 47–48 cm a šířky 16–17 cm. Na nejstarším prejzu s hákem je pouze letopočet 1724 (*obr. 1*). V chronologickém pořadí druhý je na čtyři kusy rozlomený. Zdobený je po obvodu svíslým čárkami a ve středu má jméno výrobce Vojtěcha Hracha a letopočet 1736 (*obr. 2*). Jeho obecní domek čp. 175 u staré písecké cihelny poblíž dnešního penzionu U Malířských rozmetali Francouzi za války o dědictví rakouské a cihlář si ho poté na své náklady obnovil. Býval dlouho v držení rodu Hrachů (*Sedláček 1912, 459*). Třetí prejz nese rok 1802 a jméno Šimona Hracha (*obr. 3*). Nejmladší je prejz vyjmutý roku 1957 při opravě střechy bývalého hradu (dnes muzea). Z delšího nápisu je patrné, že ho vyrobil roku 1834 mistr cihlář Karel Hrach z nové cihelny. Na kratší straně má stylizovanou vegetabilní výzdobu (*obr. 4*). Nová cihelna byla založena v poloze na Oboře za Vyhliškami, v místě pozdější hajnice na Flekačkách, když v cihelně u Malířských došla hlína (*Sedláček 1912, 149, 460*). August Sedláček ji datuje před rok 1839, a tak datovaný prejz její existenci posouvá minimálně o pět let dříve.

Ploché tašky-bobrovky jsou dlouhé 36–37 cm, široké 18–19 cm a vysoké 1,5–1,8 cm. Kromě letopočtu jsou převážně signovány monogramem. Nejstarší s letopočtem 1818 má rostlinný motiv a signaturu S.H. Je pravděpodobné, že se jedná o cihláře Šimona Hracha z písecké cihelny v Brložnici, který patrně i v následujících letech své výrobky signoval stejným monogramem. Jde o tašky s letopočty 1819, 1826, 1827 a 1828 s vegetabilními motivy, květinami ve váze či se srdcem (výběr na *obr. 5–6*). Z roku 1826 pochází bobrovka s monogramem K.H. (patrně Karel Hrach, rovněž z cihelny v Brložnici) a květinou ve

¹ Za čtení nápisů na střešních krytinách děkuji archiváři PhDr. Danielu Kovářovi.

² Za umožnění dokumentace děkuji současnému etnografovi muzea Mgr. Janu Koubovi. Při katalogizaci v roce 1988 byla chybně přečtena jména výrobců.

³ Prácheňské muzeum v Písku, inv. č. HE 3983–3987. Jeden čerstvě rozlámáný prejz má dvě evidenční čísla.

⁴ Prácheňské muzeum v Písku, inv. č. HE 3975–3982.

Obr. 1. Prejz z roku 1724. Muzeum Písek, inv. č. HE 3985

Obr. 2. Prejz z roku 1736 vyrobený píseckým cihlářem Vojtěchem Hrachem. Muzeum Písek, inv. č. HE 3986–3987

Obr. 3. Prejz z roku 1802 vyrobený píseckým cihlářem Šimonem Hrachem. Muzeum Písek, inv. č. HE 3983

Obr. 4. Prejz z roku 1834 vyrobený píseckým cihlářem Karlem Hrachem. Muzeum Písek, inv. č. HE 3984

Obr. 5. Bobrovka z roku 1819 signovaná S. H.
Muzeum Písek, inv. č. HE 3982

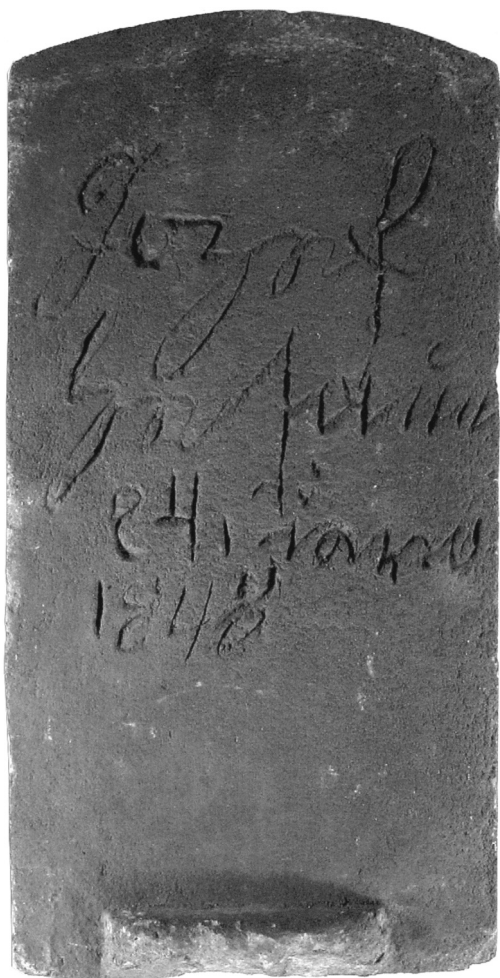
Obr. 6. Bobrovka z roku 1827 signovaná S. H.
Muzeum Písek, inv. č. HE 3978

váze. Nejmladší stření tašku vyrobil v roce 1848 cihlář Josef Hesoun, jehož jméno je psané kurentem ve tvaru Jozef Hesaun (obr. 7). Časově se nepodařilo zařadit tašku pokrytou změtí čar a čísel, nicméně je pravděpodobné, že také pochází z první poloviny 19. století (obr. 8).

Lokalizace tašek je doložena pouze ve třech případech, a to do Písku. Taška z roku 1826 se signaturou S.H. je ze střechy domu čp. 100 v Heydukově ulici. Taška s letopočtem 1827 a se stejnou signaturou byla nalezena v Husově (nyní Budějovické) ulici na střeše budovy na dvoře kováře Vebra. Přestože se na jedné střeše převážně vyskytuje vždy jen jedna signovaná taška nebo prejz, tak v tomto případě byly doloženy takové tašky tři. Nedatovanou tašku sejmul pokrývač František Šrámek z úžlabí střechy bývalých kasáren (nyní ekonomická škola) v Karlově ulici.

Další podobné doklady se podařilo shromáždit díky píseckému památkáři Jiřímu Hladkému.⁵ Jde o soubor devíti bobrovek, před vypálením signovaných, datovaných, nápisových a zdobených, které pocházejí ze střech venkovských domů na Písecku. Dosud byly publikovány fotografie tří (Škabrada 2003, obr. na s. 249). Taška s květinou, letopočtem 1823 a písmeny I W C M (s křížky nad W a M) pochází z Jamného. Na druhé je monogram Kristův, letopočet A:1827 a signatura S.H., patrně patřící výše zmíněnému cihláři Šimonu Hrachovi z Písku. Je ze střechy domu čp. 10 ve Smrkovicích, které sousedí s Pískem. Třetí bobrovka má vyrytý vysoký kříž, po straně srdíčka s křížky, datum 1835 a monogram J. M. Sejmuta byla ze střechy čp. 4 v Jamném. Ze zbývajících šesti nejstarší má nad monogramem letopočet 1806 a pochází z Budičovic (obr. 9). Letopočtem 1903 jsou označeny dvě bobrovky z Květova, z nichž jedna je signovaná K. A. Na spodních stranách dalších dvou tašek z počátku 20. století jsou nápisy *Bud' s Bohem na blahou Shledanou !!!* (obr. 10) a *Dobré jitro !!!* s květinami, zarámované vlnovkami.

⁵ Za poskytnutí bobrovek k dokumentaci vděčím Jiřímu Hladkému z Písku.

Obr. 7. Bobrovka z roku 1848 vyrobená cihlářem Josefem Hesounem. Muzeum Písek, inv. č. HE 3976

Obr. 8. Blíže nedatovaná bobrovka. Muzeum Písek, inv. č. HE 3980

První pochází z Jamného a druhá z již uvedeného čp. 10 ve Smrkovicích. Nápisy na těchto taškách byly adresovány majitelům domů a z toho důvodu byly na spodní straně přístupné z půdy. Zcela kuriózní je taška ze Šamonice s obscénními rytinami – postavou ženy s rohy, ženskými přirozeními a větvičkou. Po straně má nápis *Josef Wota(w)a Kovář psal* (obr. 11). Podle typu písma byla vyrobena kolem poloviny 19. století, případně již v první polovině 19. století.

Tři rovně ukončené a na spodní straně signované a datované střešní tašky jsou uloženy v Milevském muzeu a sejmuty byly ze střechy děkanství milevského premonstrátského kláštera.⁶ Neobvyklé je, že nebyly vyrobeny v cihelně, ale hrncířem Josefem Svobodou (uvedeno jeho celé jméno, nebo iniciály), který měl dílnu v čp. 9 na Velkém náměstí.⁷ Jak vyplývá z vyrytých denních dat (20. srpna, 4. září a 5. září 1850), tak celá zakázka byla v menší hrncířské peci vypalována postupně. Rovně ukončení tašek nejspíše souvisí s jejich funkcí na okraji střechy pro lepší odtok stékající dešťové vody.

⁶ Městské muzeum Milevsko, přír. č. 42/07. Za zaslouženou fotodokumentaci děkuji řediteli muzea Vladimíru Šindelářovi.

⁷ SOKA Písek, AM Milevsko, kn. 135, Kniha radních náleží (sententiarum) 1816–1831, fol. 51v–53r; Okresní soud Milevsko I, man. 1850–1897, sign. Ex, fasc. 27, dům čp. 9; fasc. 3, Sčítání lidu 1857. Za vyhledání děkuji Mgr. Jiřímu Peštovi.

ČECHY, MORAVA, SLOVENSKO, POLSKO, RAKOUSKO A NĚMECKO

Patrně nejstarší známá česká střešní taška s iniciálami cihláře a prstem kresleným sluncem má letopočet 1675. Je hrotitě ukončená a pochází ze střechy kostela sv. Ignáce v areálu jezuitské koleje v Chomutově (Macek 2000). O něco mladší je barokní bobrovka s Ježíšovým monogramem IHS, sejmutá ze střechy kostela v Úterý (Pokrývačské muzeum v Domažlicích). Ze střechy kostela sv. Markéty v Břežanech na Plzeňsku zase pocházejí bobrovky s otisky dětských rukou (Pokrývačské muzeum v Domažlicích). K přestavbě kostela došlo v r. 1727, nicméně jejich datování je nejisté. V německém prostředí je podobný motiv doložen z r. 1770 (Hillenbrand 1981, 42), ale i kolem r. 1900 (Hillenbrand 1974, Abb. 20). Z jihomoravského zámku Hrotovice je uváděna bobrovka označená pouze rytým letopočtem 1825 (Procházková 2007). Ve sbírce střešní krytiny Tegularium pana Richarda Mlýnka z Opavy se např. nachází prejz z fary v Týnci nad Sázavou, vyrobený Johannem Hawlikem r. 1843, a tašky s letopočty 1853 (iniciály NB a ornament ve tvaru klíčové dírky), 1854 (zdobené vlnovkami) z domku v Bříze na Královéhradecku a 1871 (výrobce František Kolář) ze Staré Říše na Jihlavsku. Vtipný dvojsmyslný nápis je na bobrovce ze čtyřicátých let 19. století: *So gehts auf der Welt die Männer haben Beutel und die Damen Geld.* Richard Mlýnek ji získal ze vzorkovny firmy Slavík v Hrochově Týnci.

Na střeše stodoly ve Starči u Třebíče byla nalezena bobrovka s rytým jménem výrobce, místem výroby, letopočtem 1887 a s otisky větviček s listy (Bláha 2010). Ve sbírce Pokrývačského muzea v Domažlicích, založeném ing. Vladimírem Zábranským, je celá řada bobrovek s letopočty od devadesátých let 19. století, např. 1891 ze střechy bývalé tvrze ve Svojsčicích u Sušice, 1895 z domu v Obříství či 1902 vyrobená v cihelně Strnady u Zbraslavi. Nejmladší z roku 1928 pochází z oblasti Moravských Budějovic. Kuriozitou jsou dvě bobrovky z Úštěku na Litoměřicku, do kterých si cihláři zaznamenávali číselné údaje o počtu vyrobených tašek. Na čitelnější bylo před vypálením vyryto deset čísel mezi 212 a 378 s celkovým součtem 3060. Ve sbírce Jaroslava Kousala z Roztok u Prahy jsou bobrovky se symboly slunce a hvězd, sejmuté při výměně krytiny na činžovním domě postaveném kolem přelomu 19. a 20. století na pražském Žižkově. Jde o často užívaný motiv, přičemž kompletní slunce tvořily vždy sousedící tašky.

Kromě Čech a Moravy je pojednávána střešní krytina doložená z celé řady evropských zemí. Ze sousedícího Slovenska, Polska, Rakouska a Německa uvádím několik příkladů. Na Slovensku jsou obdobné tašky doloženy v 18. století. Ze střechy barokního domu ve Stupavě, který mohl být v 18. století radnicí, byly získány dvě hrotitě ukončené tašky s vročením 1736. Na jedné je rytina kostela a na druhé muže držícího džbán (Horanský 2006, 38, 41–42).⁸ V Bratislavě v Kostolné ulici byly nalezeny na čp. 1 dvě střešní tašky s letopočtem 1768 a signaturou DH. Nález je významný i tím, že byly současně doloženy stejně datované dva typy tašek – půlkruhové a rovně ukončené (Horanský 2005, 276, obr. 16–17). V Čechách je téměř půlkruhové ukončení považováno za mladší než segmentové (Škabrada 2000, 181), na Slovensku byly hrubší půlkruhové zakončené bobrovky datovány do 18. století a rovně ukončené dokonce až do 19. a počátku 20. století (Horanský 2005, 277).

Z Polska jsou publikovány signované, zdobené a nápisové tašky datované letopočty do 19. století (Wijas-Grocholska 2010; Kurowska 2011). V Dolním Rakousku je např. doložena taška s rytým jménem

Obr. 9. Bobrovka z roku 1806 z Budičovic, okr. Písek

⁸ V textu je zmíněn letopočet 1738, ale na vyobrazené tašce je zřetelný letopočet 1736.

Obr. 10. Bobrovka
s nápisem z počátku 20.
století z Jamného, okr. Písek

cihláře, majitele cihelny a datem výroby 25/6 1887, vyrobená v cihelně v Pfaffstettenu (*Papp – Roetzel – Wimmer-Frey 2003, 134, Abb. 9*).

V německých muzejních sbírkách a v soukromém majetku je uloženo množství signovaných, datovaných, nápisových a dekorovaných keramických střešních tašek z 15.–20. století. K nejstarším patří taška s hlavou Krista a letopočtem 1453, vyrobená v cihelně cisterciáckého kláštera Herrenalb (*Hillenbrand 1981, 56*). V lidovém dekoru církevního či světského obsahu, převážně rytém, někdy vtačeném, jsou například lidské postavy, otisk ruky či nohy, jelen, kuň, kráva, medvěd, pes, pták, holubice, kohout, ryba, květiny, strom, symbol smrti, Ježíšův monogram IHS, Panna Maria se sv. Janem stojící u ukřižovaného Krista, Panna Maria s Ježíškem, beránek Boží, kostel, svatebčané před kostelem, růženec, kříž, kalich, slunce, hvězda, pentagram, rozeta, milostná scéna, věž, hostinec, erb, housle, basa, šavle, klíč, radlice, hra mlýnek a vlnovky. Pozoruhodná je taška vyrobená v 17. nebo 18. století, na které je scéna z popraviště (*Hillenbrand 1974, Abb. 14*).

ZÁVĚR

V Čechách nejstarší signované, datované a zdobené střešní krytiny podle dochovaných artefaktů pocházejí ze střech kostelů. Následují střechy městských objektů. Jako poslední jsou venkovské stavby. Na venkově totiž začaly být tašky používány až od závěru 18. století s nástupem zděného stavitelství (*Škabrada 2003, 99*). Nejstarší pojednávaná česká taška má letopočet 1675 a pochází ze střechy kostela sv. Ignáce v Chomutově. Případné objevy ještě starších exemplářů limituje skutečnost, že původních starších střech již nebude mnoho. V budoucnu budeme proto v tomto směru odkázáni zejména na archeologické nálezy. Nepočítáme-li náhodné vzkazy odlišného charakteru a určení na taškách z druhé poloviny 20. století (doklady v Pokrývačském muzeu v Domažlicích), tak nejmladší nesou letopočet 1928. Z Písecka pocházejí prokazatelně datovatelné doklady z let 1724–1903.

Značení střešní krytiny souvisí s tradicí, podle které cihlář (v případě Milevska překvapivě i hrnčič) na závěr práce označil poslední výrobek, případně byl označen poslední výrobek určený pro konkrétní stavbu. V Německu se mu začalo říkat *Feierabendziegel*. Někdy se také užívá označení tašky sluneční, ozdobné, pro štěstí či ochranu. Konkrétní motiv někdy souvisel se stavbou, pro kterou byl určen (zejména u kostelů).

Kromě střešní krytiny označovali cihláři před vypálením také cihly. Jejich nálezy s rytým dekorem jsou ale vzácné. Příkladem je barokní cihla s vyobrazením města a nápisem zhotoveným na druhé straně, nalezená ve studni v Písku (*Fröhlich – Koppová 1995, 6, obr. 2:3*). Jednoduché vtačené značky, převážně tvořené písmeny a čísly, které označovaly výrobce a rok výroby, jsou naopak na cihlách běžné. Značky bývaly pro cihelny předepsané (*Kovář 2004, 139*). Zpravidla se ale značilo pouze několik cihel, což pravděpodobně platilo pro celý vyrobený soubor (*Čurný 2006*). Rytím před vypálením byly značeny i jiné cihlářské výrobky, např. podlahová krytina, tzv. půdovky. Z tvrzí na Písecku jde o půdovku s rytým letopočtem 1773 z Údraže a o signovaný exemplář z Draheniček.⁹

⁹ Artefakty zachráněné Jiřím Hladkým.

Obr. 11. Bobrovka s obscénním graffiti z poloviny 19. století ze Šamonice, okr. Písek.
Foto obr. 1–8 Václava Komarová, 9–11 Jiří Hladký

Přesně datovaná keramická střešní krytina upřesňuje pohled na vývoj použití tohoto druhu stavebního materiálu. Přispívá k datování objektů a může napomoci i k datování archeologických nálezů. Článek je zároveň upozorněním na možnost její existence ještě na původních střeších staveb.

PRAMENY A LITERATURA

- Bláha, P. 2010: www.blahatesarstvi.cz/news/vice-jak-100-leta-bobrovka/.
- Čurný, M. 2006: Poznatky o výrobě a značkování tehel na území města Nitra a na jeho okolí v období novověku, *Archaeologia technica* 17, 52–65.
- Drda, M. 1983: Cihelna 13. století v Milevsku, *Archaeologia historica* 8, 167–173.
- Fröhlich, J. 1997: Písecko v zrcadle archeologie. Písek.
- Fröhlich, J. – Koppová, E. 1995: Výzkum středověké studny domů čp. 118 a 119 v Písku, *Jihočeský sborník historický* 64, 3–19.
- Hillenbrand, K. 1974: Ziegler in und Schwäbisch Hall. Mit Eiden, Ordnungen und Taxen für die Ziegler der Reichsstadt Hall vom 16. bis 18. Jahrhundert. Schwäbisch Hall.
- Hillenbrand, K. 1981: *Volkskunst der Ziegelbrenner. Stempel, Symbole und Heilszeichen in Ton.* München.
- Horanský, P. 2005: Historická krytina Bratislavy, *Sborník 3. Krovů a střechy*, 269–282.
- Horanský, P. 2006: Historická keramická krytina na Slovensku, *Pamiatky a múzeá* 2/2006, 38–42.
- Kovář, D. 2004: *Lišov 1334–2004.* Lišov.
- Krajíc, R. 2008: Středověké cihlářství. Sezimovo Ústí – archeologie středověkého poddanského města 4. České Budějovice–Tábor.
- Kurowska, N. 2011: Dachówki szostackie, *Goniec Łukowej. Biuletyn Cminnego Ośrodka Kultury w Łukowej* 10, č. 1, 13–15.
- Macek, P. 2000: Raně barokní kostel sv. Ignáce v Chomutově, *Atrium. Informační bulletin SKKS Chomutov* 1, č. 4.
- Papp, H. † – Roetzel, R. – Wimmer-Frey, I. 2003: Die Ziegelöfen des Bezirkes Hollabrunn: Geschichte und Geologie, *Archiv für Lagerstättenforschung der Geologischen Bundesanstalt*, Band 24. Wien, 117–191.
- Procházková, L. 2007: Zámek Hrotovice. Diplomová bakalářská práce na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity. Brno.
- Sedláček, A. 1912: Dějiny královského krajského města Písku nad Otavou, d. II. Písek.
- Škabrada, J. 2003: *Konstrukce historických staveb.* Praha.
- Wijas-Grocholska, E. 2010: Pamiętamy o starych dachach!, *Dachy. Materiały, Konstrukcje, Technologie*, č. 5, 45–46.

DIE SIGNIERTE, DATIERTE UND VERZIERTE KERAMISCHE BEDACHUNG MIT AUFSCHRIFTEN AUS DER ZEIT DES 18. JAHRHUNDERTS BIS ZUM ANFANG DES 20. JAHRHUNDERTS IN DER REGION PÍSEK

Die keramische Bedachung gehört zu den häufigen archäologischen Funden. In dem Beitrag wurde ein interessanter Fundkomplex der Dachziegel und Mönche aus Písek sowie aus umliegenden Dörfern ausgewertet, da dieses Material vor der Ausbrennung mit dem gerillten Volksdekor, der Jahreszahl, dem Monogramm, dem ganzen Namen des Herstellers oder eventuell mit dem weiteren Text versehen wurde. Es handelt sich um die Erzeugnisse aus den Jahren 1724–1903, welche die Ziegler als das letzte Erzeugnis jeder Arbeitsschicht nach den deutschen Quellen erzeugten. Sie werden häufig als Feierabendziegel, event. Sonnenziegel, Glücksziegel, Schutzziegel oder Schmuckziegel bezeichnet.

Neben dem häufig vertretenen vegetabilen Dekor befinden sich auch die Kreuze, Herzen oder das Monogramm von Christus auf der Bedachung in der Region Písek. Die obszöne Szene ist ebenfalls vertreten. In Písek handelt es sich um die Erzeugnisse der hiesigen Ziegler aus der Familie Hrach und von Josef Hesoun. Die analogischen Funde mit dem reichen Register des gerillten Dekors mit dem religiösen und profanen Inhalt kommen auch in den weiteren europäischen Ländern, bzw. vorwiegend in Deutschland, wo die Tradition ihrer Herstellung schon seit dem 15. Jahrhundert belegt ist, vor. In Böhmen stellt das älteste Exemplar ein Dachziegel mit der Jahreszahl 1675 aus dem Dach der St.-Ignaz-Kirche in Chomutov dar. Die jüngsten Exemplare aus dem Jahre 1928 stammen aus Mähren.

Abb. 1. Der Mönch aus dem Jahre 1724

Abb. 2. Der Mönch aus dem Jahre 1736 von dem Píseker Ziegler Vojtěch Hrach

Abb. 3. Der Mönch aus dem Jahre 1802 von dem Píseker Ziegler Šimon Hrach

Abb. 4. Der Mönch aus dem Jahre 1736 von dem Píseker Ziegler Karel Hrach

Abb. 5. Der Biberschwanz mit der Signatur S. H. aus dem Jahre 1819

Abb. 6. Der Biberschwanz mit der Signatur S. H. aus dem Jahre 1827

Abb. 7. Der Biberschwanz aus dem Jahre 1848 von dem Ziegler Josef Hesoun

Abb. 8. Der Biberschwanz ohne nähere Datierung

Abb. 9. Der Biberschwanz aus dem Jahre 1806 aus Budičovice, Bez. Písek

Abb. 10. Der Biberschwanz mit der Aufschrift aus dem Anfang des 20. Jahrhunderts aus Jamný, Bez. Písek

Abb. 11. Der Biberschwanz mit der obszönen Graffiti aus der Mitte des 19. Jahrhunderts aus Šamonice, Bez. Písek